

Tompor.

A *tompor* testrésznév ebben az alakjában már a kódexekben is előfordul (pl. *rea wedwzuen tomporara az ew ket elw tŵret* Virg K. 147; l. NySz. III, 710: *tompor*, *tompóra* 'femur' MA. 'Hüfte' PPB. 'Schenkel' Adámi). Mellette használatos a *tomp* alak is ('ila, cōxa' MA. 'Hüfte' PPB. l. NySz. III., 708). Ennek az utóbbinak -d' képzős származéka az OklSz. *Tumpud* jobbágyneve (l. Pais MNy. XVIII, 29), gyakoribb azonban az oklevelekben a *Tompos* név, melynek jelentése 'magnis coxis, mit grossen Hüften' (pl. 1367-ből: Thomas dictus *Thompos*).

A *tomp* mellett azonban ismeri régi nyelvünk a szónak *top* alakját is: *top* 'ila' C. ('pars lumbi seu lateris in sue'), *top zelet*, az *diznonak az lollya* 'petaso', *tob szelotetske* 'petasunculus' C. (l. Melich Calepinus-kiadását); *a disznó hus kóvériben nincs jobb a topjánál* (Felvinczi 1694; l. NySz. III, 710).

A nép nyelvében ma is él mind e három alak: pl. a) csángó *tompór* 'tompor, Hüftbein' (Wichm.-Csűry-Kannisto); ez az alak egyébként rendszeren — mint annyi más testrésznév — a 3. személy birtokos személyragjával használatos (vö. Simonyi Nyr. XVI; 248, Mészöly MNy. XII, 9, Horger: Magy. szavak története 46): *tompóra*, *tomporám*, *tomporád*, *tomporája* (l. MTsz.); b) a *tomp* alak Zala megyében cikkes bevágást jelent szálfán, gerendán, deszkán (vagyis 'csipő, csipkézés' a jelentése), „*tompokat vágnak az ácsok a faragandó szálfán, hogy a csapzsinór irányában való faragást megkönnyítsék; tompokat vág az iskolásgyerek, mikor a pad széleit cikkesen faragesálja*“ MTsz. II, 754; *tomp* 'marhacomb töve' (Székelyföld; MTsz. II, 756); végül c) *top*, *topja* 'sertéscomb v. sódar vastag húsa' (Somogy m., Kecskemét, Borsod m.), *topos-hús* 'a disznó keresztcsontja mellett a far csúcsán levő kerekded vastag hús' (Kecskemét).¹

Mielőtt a szó eredetét vizsgáljuk, még a *tomp* és *tompor* alakok egymáshoz való viszonyát kell tisztáznunk. Bizonyosnak tarthatjuk, hogy a *tompor* alak ugyanazzal az -r képzővel lett a *tomp* szóból, amelyet *odor*, *sömör*, *homorú* stb. szavainkban mutatott ki G o m b o c z (MNy. XX, 60); ugyanígy magya-

¹ A MTsz. *torompó* 'tompor' szava bizonyosan metatézis útján keletkezett. Vö. még uo. *toronkó* 'az aprómarha (baromfi) kiálló mellecsontja; minden kisebb csúcsos tárgy éle, hegye (pl. csúcsos kalap teje)'; erre és a szóvégi -ó-ra nézve vö. MNy. XII, 377 (Szily), XXII, 282 (Horger), XXIII, 145 (Petz).

rázta a szót már Pais is (MNy. XVIII, 29). A *tomp* és *top* viszonyáról alább lesz szó.

A *tomp* szót az eddigi magyarázatok a *domb* szóval hozták kapcsolatba. CzF. megállapítja a *tomp* szóról, hogy „menyiben dudorút, gömbölyút jelent, hasonlít hozzá *domb*, *gomb*, *comb*, *csomb*, *gömb*, *csömb*, *hömp*“ (CzF. VI, 358); a *tomp* szó CzF. szerint „a tömöttet, duzzadtat jelentő *domb*, *dombor*, *doboru* szókkal rokonúl“ (VI, 356), majd ismétli (VI, 360), hogy a *tomp* („az ember csipeje és fara között két oldalt kidomborodó rész“), minthogy „természeténél fogva többé kevésbbé kidomborodik, legvalószínűbb, hogy nem egyéb, mint a *dombor* szónak keményített módosulata“.

Szilasi „Török-magyar szóegyeztetések“ c. cikkében (Nyr. XXVIII, 145–153) a *tomp*, *tomp* szót a *domb*, *domború* szavainkkal (és még számos más, helytelenül ide vont szóval) együtt a törökből származtatja (oszm. *top* 'jedes runde Ding, der Ball, die Kugel; die Kanone' stb. Radloff III, 1220). Mind e szavaknak alapjelentése „gömbölyű, dagadt, duzzadt“ (Nyr. XXVIII, 149); a *tomp* szó pedig Szilasi szerint „mindenestül az említett oszm. *topar-lak* (*tumar*) szó átvétele“ (uo. 147. l.; oszm. *topar-lak* 'rund, abgerundet, kugelrund, der Ballen, ein rundes Paket, ein Knäuel' Radl. III, 1222; oszm. *tumar* 'eine lange Papierrolle, Pergamentrolle, ein Band, ein Buch' uo. 1519).

Nemrég Pais Dezső érintette *tomp* szavunk eredetének a kérdését. „Tömlő“ c. szép cikkében (MNy. XXX, 36–41) nemcsak a *tömlő* szót magyarázza a *töm* igéből, hanem fejtegetéseinek végén megemlíti, hogy „a *töm*-höz tartoznak ilyenféle szavak is... *tomp-domb-tomp*...“ (41. l.), azonban kár, hogy e feltevésének a bizonyítását más alkalomra hagyta („a szócsoport tárgyalása máskorra marad“). (CzF. is végső fokon a *tem*-, *tēm*-, *töm* alapszóból származtatja a *tomp* szót; l. CzF. VI, 201.)

Czuczor-Fogarasi, Szilasi és Pais tehát egyformán a *domb* szóval tartja azonosnak a *tomp* testrésznevet; az alapjelentés „valami gömbölyű, dudorodás“ lenne. A szónak a törökből való származtatása természetesen hibás.

A 'gömbölyű, turgidum quid' → 'tomp' jelentésfejlődés természetesen könnyen lehetséges (és analógiákkal is igazolható), de ennek felvétele a mi esetünkben azon alapszik, hogy a *tomp* szót azonos eredetűnek tekintik a *domb* szóval. Csakhogy éppen ezt bajos lenne bebizonyítani; a *tomp* ~ *top*:

tompor alig azonosítható a *domb* ~ *dob* szóval (ez utóbbira vonatkozólag vö. EtSz. 1370, 1385); ugyancsak nehezen tudjuk elképzelni, hogy szavunk a *töm* igével függne össze.

Mintegy tehát *tompor* szavunkat sem idegen forrásból, sem magából a magyarból nem sikerült megfejteni, elsősorban ott fogjuk az eredetét keresni, ahová legtöbb testrésznévünk utal mint forrásra: a finnugorságban. Hiszen pl. Szinnyei Nyelvhasznításának 6. kiadásában 27 magyar testrésznévnek állítja össze finnugor megfelelőit, és hogy milyen gazdag a fgr. örökség ezen a téren, arra rávilágít az az adat, hogy Setälä az emberi és állati test részeinek elnevezéseit vizsgálván, 65 uráli eredetű közös nevet talált a finnugorságban és a szamojéd nyelvben.

Elsősorban azt kell tehát megnéznünk, nincse-e *tomp*: *tompor* szavunknak a finugorság körében megfelelője.

És itt valóban találunk olyan szót, amely magyar szavunkkal könnyen egyeztethető: nevezetesen *cseremisiz* (Szil.) *tup* 'hát', *tup-lu* 'hátgerinc', (Wichm. Tscher. Texte 1258. sz.) *tup* (tárgyraggal: *tù-pâm* 'Rücken', (Ramst.) *tup* 'der Rücken', *votják* (Munk.) *tjbjr*, Kaz. *teber* 'hát; Rücken, Rückgrat'.

A *votják* szó ugyanazt a képzőt tünteti fel, mint a magyar *tompor* szó. Érdekes, hogy ez az egyébként ritkább képző nem egy esetben ugyanahhoz a szóhoz járul a magyarban, mint más finnugor nyelvben; így a magy. *odor*-nak ízről ízre megfelelő mása van a vogulban, a *homorú* szónak pontos mása van a finnben (vö. Gombocz id. h., Szinnyei NyH.^o 93). Ezekhez csatlakozik most a magy. *tompor* ~ *votj. tjbjr* szó. Az *-r* képző más *votják* testrésznévben is előfordul, nevezetesen a *votj. migor, mugor* 'test, termet, alak, testi külső' szóban, amelynek különben más fgr. nyelvben is *-r* képzős alak felel meg: zürj. *miger* 'Körper, Leib' (Wichm. Die tschuwass. Lehnwörter in den perm Sprachen 25. l.), cser. *mo-ŋgâr* 'Rumpf, Leib' (és talán mordv. E. *mukoro*, M. *mêkâr* 'Steiss, After') (l. Budenz MUSz. 596, Wichmann id. m. 25, Setälä; Zur Frage nach der Verwandtschaft d. fingr. u. sam. Sprachen 53, Gombocz MNy. XX, 61; de vö. Paasonen Mordw. Chrestomathie 488. sz.)

Ami mármost a *tomp, top, votj. tjbjr*, cser. *tup p, b* hangját illeti, a *votj. -b-* tudvalevőleg eredetibb **mp* ~ **mb*-re megy vissza (l. pl. Szinnyei NyH.^o 41); ennek a magyarban *-b-* felel ugyan meg, de van kétségtelen példa a *-p-* megfelelésre is (l. Gombocz NyK. XXXIX, 239, Wichm. FUF. XI,

182 s kk.). Ilyen eredet mellett szólhatna a *top* ~ *tomp* változás is (vö. Wichm. id. h., Gombocz NyK. XXXIX, 228) és nem szólna ellene a cser. *tup* alak sem, mert itt is érthető lenne a nazális elenyészése (vö. Setälä FUF. XII, Anz. 8–9, 76, Paasonen: Beiträge 106).

Ez a most említett magyarázat is teljesen elfogadható, ugyan, mégis valószínűbbnek kell tartanunk azt a lehetőséget, hogy az eredetibb **mb* ~ **mp* mellett szóló votj. *tjbir* szóban a *b* nem eredeti, hanem a 'mög, hátsó rész, hátulja, fara vminek' jelentésű votj. *ber* szó hatására keletkezett eredetibb *p*-ből. Az analógiás hatás felvétele annyira közelfekvő, hogy pl. *Munkácsi* maga is (Votj. Szótárában a *tjbir* szót — bár kérdőjellel — a *tj* + *ber* ('tüdő mögé') összetételének tartja. Ebben az esetben tehát nem az eredetibb nazális megőrzésével, hanem járulék orrhanggal volna dolgunk a magy. *tomp* alakban. Ilyen „nyilván magyar nyelvi fejleménnyel“, járulék orrhanggal állunk szemben pl. a *dob* ~ *domb* esetében (l. EtSz. 1385), a *csimpeszkedik* (PP *tsipeszskedem*), *csimpaszkodik* (MTsz. *csipaszskodik*) szóban (l. EtSz. 1063, Horger: Ált. Fonetika 135), vagy a *cibál* ~ *cimbál*, *cipál* ~ *cimpál* szóban (EtSz. 652).

De talán legvalószínűbb mégis az, hogy ez az orrhang a magyar *tomp* szóban tkp. a *comb*, *cémp* 'femur' (vö. EtSz.) hatásával magyarázandó, hiszen jellemző, hogy ebből a most említett *cémp* alakból viszont a *tomp*: *tompör*, *tompóra* mintájára *cempóra* lett (l. EtSz. 638).

A magyar szó eredeti alakja tehát minden valószínűség szerint *top*; ennek pontosan megfelel egyfelől a cser. *tup* 'hát', másfelől az -*r* képzővel továbbképezett votj. *tjbir* < **tjpir* alapszava.

Ami végül a magy. *top* < **tup*, *tomp* < *tump(u)* magánhangzójának a rokonnyelvi alakokhoz való viszonyát illeti, itt ugyanazzal a megfeleléssel van dolgunk, mint pl. a következőkben: magy. *homorú* (Oklsz. *humeroú*, *Humuro*) ~ votj. *kjm*- 'valamely üres tárgyat befödni, födéllel ellátni, beborítani', *kjmas* (Kaz. *kjmas*) 'homlok' ~ cser. nyK. *kāmāk*, kU. *kū-māk* 'mit der rechten Seite nach unten, verkehrt, umgestürzt'; *huny* ~ votj. *kjñ*- ~ cser. nyK. *kāmēm*, kU. *kūmēm* 'behúnyni (a szemet)'; *új* ~ votj. *vjñ* ~ cser. *ū* ua. (vö. Gombocz NyK. XXXIX, 274).

Még a szó jelentésére kell röviden kitérnünk.

A magy. *top*, *tomp*, *tompör* 'Hüfte, Schenkel, pars lumbi, sertéscomb vastag húsa' és a rokonnyelvek 'hát' jelentésének

összefüggése szempontjából elegendő, ha a következő párhuzamokra hivatkozunk: votj. (Munk.) *jambaš* 'Hüfte, Lende, Steiss' < kaz. tat. *janbašj* 'tompör', vö. alt. *janbaš* 'Hüfte, Lende' (Munk. NyK. XVIII, 114); észt (Wied.) *haru* 'Abzweigung, Zweig, Arm, Zacke, Zinke, Schenkel (eines Winkels), Bein': *ta läks harudest sädik sisse* 'er ging hinein bis² zu den Hüften'; tör. (alt. tel. stb.) *uça* 'das Hinterteil, Kreuz, der Rücken (bei Tieren und Menschen)' (Radl. I, 1721), Kāšγ. 'Rücken, Kreuz', csuv. (Paas.) *vəD'Z'e* 'csípő'; csag. *put* 'csípő (Hüfte), comb (Schenkel), az állatok hátsó lába (tul. a vastag, húsos rész)' (Vámbéry NyK. XIII, 462), jak. *būt* 'Hüfte' stb. (l. még Munkácsi NyK. XVIII, 84); mongol, mandzsu *darama* 'Rücken, Hüfte, Kreuzbein' (Ramstedt: Kalm. Wb. buch 78; vö. Sauvageot: Recherches 68); kalm. (Ramst.) *ödžiggnəG* 'Hüften, Schenkel; innere Seiten der Schenkel'.

Talán sikerült bebizonyítanunk, hogy magyar *tompör* szavunk finnugor eredetű testrésznév. *Fokos Dávid.*

(*Deutscher Auszug*) — Ung. *tompör* 'Hüfte', das eine Ableitung von dem ebenfalls belegten alten *tomp* 'Hüfte' mit Hilfe des denominalen Nominalsuffixes *-r* darstellt, wurde bis nun mit Unrecht mit ung. *domb* 'Hügel' in Zusammenhang gebracht. Es ist mit tscher. *tup* 'Rücken' und votj. *tjbjr* 'Rücken' identisch; das votj. Wort weist dasselbe Ableitungssuffix *-r* auf, wie ung. *tompör*. Ung. *tompör*, *tomp*, das auf urspr. *top* < **tup* zurückgeht, ist also finnisch-ugrisches Erbgut.

Néhány falucsúfoló szólás-mondás

Jóformán minden faluban történik egy-egy nevetséges, gúnyolásra alkalmat adó eset, amiből aztán megszületik az illető falut csúfoló szólás-mondás. Magában a faluban a történetet és a szólás-mondást nem ismerik, illetve nem akarja ismerni senki. Ha azonban felemlítjük előttük, élénken tiltakoznak ellene, hogy náluk ilyesmi történt volna, másik falura fogják, kitalált mesének mondják s legrosszabb eset az, ha meg nem értve a gyűjtő célját az érdeklődést gúnyolódásnak veszik és mélyen elzárkóznak minden további felvilágosítás elől. Hogy pedig egy egész tájegységnek meg legyen a maga csúfoló szólás-mondása, ritka eset, de úgy látszik ez is megtörténik.

Egy *dobronyi* gazda almát szállított a Nyírségre. Hogy-

² A határozóra nézve vö. NNy. 1937, 21. l.; ugyanígy pl. (Wied.) pölwest sädik 'bis zum Knie, vom Knie an'.